

HUŞENG CAFERİ'NİN “AKKIŞKA” ŞİİRİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

A Review on “Akkışka” by Huşeng Caferî

Hasan Kağan YAYLA**

ÖZET

Güney Azerbaycan şiirinin temel konularından biri, aynı dili konuşan insanların yaklaşık 200 yıl önce birbirlerinden ayrılmalarının yol açtığı travmadır. Aynı kaynaktan beslenen Kuzey ve Güney Azerbaycan'ın birbirlerine ilgisiz kalması doğal olarak beklenemez. Bu incelemede öncelikle Güney Azerbaycan adı verilen bölge tanıtılacak, Azerbaycan tarihindeki önemli kırılmalardan bahsedilecektir. Karabağ Savaşı'nın Güney Azerbaycan edebiyatına etkisi tartışılacaktır. Ardından Huşeng Caferî kısaca tanıtılacak ve şairin “Akkışka” şiiri sosyolojik edebiyat teorisi açısından tahlil edilecektir. Şair tarafından kullanılan kelimelerin hermenötik açısından mitolojik ve psikolojik anlamları incelenecektir. Son olarak Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki politik olayların Güney Azerbaycanlı aydınları ne denli etkilediği, Huşeng Caferî örneğinde tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler; Huşeng Caferî, Güney Azerbaycan Edebiyatı, Akkışka Şiiri.

ABSTRACT

One of the main subjects in South Azerbaijan poetry is crisis cause by seperated approximately 200 years of people whom talking the same language. It's not expected that The North and The South Azerbaijan that fed from the same root not interest each other. In this research the consept will be discussed The South Azerbaijan. After that important break points will be explained in the Azerbaijan history. Especially effects of the Karabag conflict in the South Azerbaijan literature will be discussed. Huşeng Caferî will be introduced shortly and the poem of the poet “Akkışka” will be exemined according to sociological literary theory approach. Cultural mythological and psychological meaning of the words used by poet will be examined. In the sample of Huşeng Caferî, how affected the

* Bu inceleme, ilk haliyle, 22-25 Haziran 2010 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen “Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2010- İran Türkolojisi: Konular, Sorunlar ve Yaklaşımlar” adlı sempozyumda bildiri olarak sunulmuş, daha sonra tarafımızca düzeltmeler yapılmıştır.

** Okt. Ege Üniversitesi Türk Dili Bölümü, Bornova/İZMİR, hasankagan@hotmail.com

South Azerbaijani intellectual by the political events at the Republic of Azerbaijan will be discussed in this research.

Keywords; *Huşeng Caferî, South Azerbaijani Literature, Akkışka Poem.*

GİRİŞ

1. Güney Azerbaycan:

Güney Azerbaycan, İran'da büyük çoğunluğunu Azerbaycan Türkleri'nin oluşturduğu 107.000 km²lik bir bölgedir. Günümüzde Güney Azerbaycan'ın sınırları tartışma konusudur. Bu tartışmalar genelde coğrafi kısmen de siyasîdir. Azerbaycan Türklerinin İran'daki en büyük Türk grubu olmaları, Azerbaycan Türkçesi konuşanların Azerbaycan bölgesi dışında da yaşamaları bu tartışmanın temel sebeplerindedir. Tahran'ın doğusundan başlayarak güneyde Büyük Çöl'ün (Deşt-e Kebir) sınırlarını takiben Kum'a, oradan da batıya yönelerek Tefriş, Melayir, Nihavend, Hemedan'ın batısından kuzeybatıya yönelip Bicar, Miyandap (Goşaçay), Soğukbulak (Mahabat), Negade (Sulduz), Türkiye-İran-İrak sınırının kesiştiği noktadan Türkiye sınırı boyunca uzanıp Nahcivan-Ermenistan-Azerbaycan sınırı boyunca Hazar kıyısına ulaşip güneyde Talış, Halhal, Rudbar, Kazvin'den Tahran'a ulaşan sınırlar arasında kalan bölge Güney Azerbaycan olarak adlandırılmaktadır.¹ İran siyasî haritasına göre Erdebil, Doğu Azerbaycan, Batı Azerbaycan, Hemedan, Zencan, Kazvin, Merkezî Kum ve Tahran eyaletlerini kapsayan bu bölgede yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunu Azerbaycan Türkçesi konuşan Türkler oluşturmaktadır. Tahran, Tebriz, Erdebil, Hoy, Urmiye, Salmas, Makü, Meraga, Mişkinşehr, Koşaçay, Ahar, Astara, Culfa, Merend, Halhal, Soğukbulak, Hemedan gibi şehir ve kasabalar, Azerbaycan Türklerinin yaşadığı başlıca yerlerdir.

Resmî istatistikler İran nüfusunun etnik kompozisyonunu açıklamamaktadır. Nasib Nesibli'nin araştırmasına göre Güney Azerbaycanlıların nüfusu 30 milyon civarındadır ve İran nüfusunun %40'ını Azerbaycan Türkleri oluşturmaktadır.² Mehmet Saray'a göre de bu oran böyledir.³ Bu oran Anıl Çeçen'e göre %65'tir.⁴ Günümüzde başkent Tahran'ın dahi nüfus çoğunluğunu Türkler oluşturmaktadır.⁵

2. Tarihî ve Edebî Açından Güney Azerbaycan:

Oğuz Türklerinin bölgeye gelişleriyle beraber İran topraklarında Türk hâkimiyeti güç kazanmıştır. Selçuklular ve onları takip eden Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevî devletleri bölgede hâkimiyeti elinde tutan başlıca Türk devletleridir. Safevîlerden sonra Avşar beylerinden Nadir Şah ülkeye hâkim olmuş; Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra Azerbaycan

¹ Yalçın Sarıkaya, **Tarihî ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008, s. 161.

² Yalçın Sarıkaya, **age**, s. 168.

³ Mehmet Saray, **Türk- İran İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 114.

⁴ Anıl Çeçen, "Türkiye'nin B Planı Merkezi Devlet Birliği" **4. Türkiye İran İlişkileri Sempozyumu**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s. 25.

⁵ Yalçın Sarıkaya, **age**, s. 168.

hanlıklara bölünmüş, siyasi birlikteliğini kaybetmiş ve uzun yıllar kardeş kavgalarına sahne olmuştur. Lor kökenli Zend ailesinin kısa süreli idaresinden sonra yine bir Türk boyu olan Kacarlar idareyi ele almış ve ülkede birlik sağlamışlardır. Bu birlik de Rusların Kafkasya ve Azerbaycan'a inmeleri sonucu çıkan uzun savaşlar neticesinde 1828 Türkmençay Anlaşmasıyla bozulmuş; bölge Aras Nehri'nin sınır kabul edilmesi, nehrin kuzeyinin Rusya'ya güneyinin Kacarlara bırakılmasıyla iki parçaya ayrılmıştır.⁶ Meşrutiyetler devrinde (1905 Rusya, 1908 Türkiye) Kacar Hanlığı da halkın özgürlük ve millî hükümet taleplerine fazla dayanmamış ve 1906 – 1911 yılları arasında Settar Han liderliğinde verilen mücadele sonucu Azerbaycan'da nispeten serbest düşünce gelişmiş ve hür bir ortam doğmuştur. I. Dünya Savaşı yıllarında Türk ordusu Azerbaycan'ı kurtarma harekâtına girişmiş, Enver Paşa Basra'dan başlayan Kuzey ve Güney Azerbaycan'ı içine alan bir harekât planlamıştır. Nuri Paşa komutasındaki Türk ordusu 1918 Ocak ayında başyan ve aynı yılın Haziran ayı ortalarına kadar devam eden harekâta Gence'yi alarak merkez karargâh yapmıştır.⁷ Irak'ta bulunan 6. Ordu'ya bağlı 4. Kolordu kuzeye doğru ilerleyip Tebriz, Hoy ve Karabağ'a yürüyerek bir anlamda Kuzey ve Güney Azerbaycan'ı birleştirmiştir.⁸ Bu olayların neticesinde Kuzey Azerbaycan'da Mehmet Emin Resulzade liderliğinde bir cumhuriyet kurulmuş ama Sovyet Rusya tarafından iki yıl sonra 1920 yılında ilhak edilmiştir. 1020'de Şeyh Muhammed Hıyabanî liderliğinde Tebriz'de millî bir hükümet kurulmuş; fakat bu hükümet, varlığını fazla sürdürememiş ve bir yıl sonra merkezî hükümet tarafından kanlı bir şekilde dağıtılmıştır.⁹ 1926 yılında Rıza Pehlevî'nin iktidarı ele geçirmesi ve Ahmet Şah'ın ülkeden çıkarılmasıyla İran coğrafyasında bin yıla yakın süren Türk yönetimi son bulmuş ve bölgenin yönetimi Farsların eline geçmiştir.

1941'de Sovyetler Birliği, dünya savaşını bahane ederek Güney Azerbaycan'a girmiş; 1945'te geri çekilmiştir. Aynı yıl Pişeverî başkanlığında Azerbaycan Demokrat Fırkası tarafından Tebriz'de bir hükümet kurulmuş; Türkçe yeniden devlet dili haline getirilmiştir. 1946 yılında ise şaha bağlı İran ordusu Güney Azerbaycan'a girmiş ve kanlı bir şekilde bu hareketi bastırmıştır.¹⁰

Bu tarihî gelişmelere yabancı kalmayan Azerbaycanlı edebiyatçılar da meşrutiyet yıllarından beri Kuzey ve Güney ayrılığını eserlerinde işlemişlerdir. 1906 sonrası Molla Nasreddin Dergisi'nin İnkılâpçı Demokrat yazarları Terbiz'de Settar Han'ın vermiş olduğu meşrutiyet mücadelesine destek olmuşlardır. Bu devrede iki kardeş coğrafya üzerine ilk yazılar yayımlanmıştır. 1908-1911 yılları arasında edebiyat Kuzey Azerbaycan'ın tesiriyle yenileşmeye ve değişmeye başlamıştır.¹¹ 1918 yılında Müsavat fırkasının iktidar olması ve Millî

⁶ Bilgehan Atsız Gökdağ ve M. Rıza Heyet, "İran Türklerinde Kimlik Meselesi", **Bilig**, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara 2004, s. 51.

⁷ Mehmet Saray, **age**, s. 110.

⁸ Mehmet Saray, **age**, s. 111.

⁹ Bilgehan Atsız Gökdağ ve M. Rıza heyet, agm., s. 52.

¹⁰ Bilgehan Atsız Gökdağ ve M. Rıza heyet, agm., s. 52.

¹¹ Yavuz Akpınar, **Azerî Edebiyatı Araştırmaları**, Dergah Yayınları, İstanbul 1994, s. 85.

Demokratik Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla millî şuur iyice artmış ve Kuzey Azerbaycan'da Güney Azerbaycan ile daha çok ilgilenilmiştir.¹²

2. Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin Güney Azerbaycan'a girmesi ve Güney Azerbaycan'da şairler meclisinin kurulmasıyla Güney Azerbaycan meselesi edebiyatçılar arasında en çok işlenen konulardan biri hâline gelmiştir. Sovyet ordusuyla birlikte Tebriz'e gelen Kuzey Azerbaycanlı bazı şair ve yazarlar Güney Azerbaycanlı gençleri de yanlarına alarak "Veten Yolunda" adlı gazeteyi çıkarmışlar ve "Şairler Meclisi" adlı bir dernek kurarak kültürel hayatı canlandırmışlardır.¹³ Sovyetler Birliği geri çekildikten ve Pîşeverî hükümeti devrildikten sonra da bu ilişkiler iki taraf arasında mektuplaşmalarla devam etmiş, Güney Azerbaycan ve Kuzey Azerbaycanlı şairler için iki toprağın birleşmesi arzusu büyük bir ülkü haline gelmiştir.¹⁴ İran İslam İnkılâbı'ndan sonra ülkede Türk basını büyük gelişme göstermiş; kitaplar ve kısa süreli yayınlar birbiri ardınca yayımlanmaya başlamışlardır.¹⁵

1991 yılında Sovyetlerin dağılması ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesi Güney Azerbaycan'da sevinç yaratmıştır. Bu gelişmeden sonra kültür ve dil ile ilgili haklar daha çok seslendirilmeye başlanmıştır.¹⁶ Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Elçibey'in cumhurbaşkanı seçilmesiyle izlenen millî politikalar Güney Azerbaycan'ı da etkilemiştir. Aynı yıllarda ortaya çıkan Karabağ sorunu Güney Azerbaycan'da da geniş yankı bulmuştur. Bilhassa İran'ın Ermenistan'a yakın bir politika izlemesi, Güney Azerbaycanlıların Karabağ sorununu daha çok sahiplenmelerini sağlamıştır.¹⁷ Son yıllarda özellikle 2006'da yaşanan karikatür krizi sonrası Güney Azerbaycan'da millî şuur iyice güçlenmiş, "kimlik" meselesi Güney Azerbaycanlı edebiyatçılar arasında en önemli konulardan biri hâline gelmiştir.¹⁸

Huşeng Caferî'nin Akkışka şiiri, Güney Azerbaycan edebiyatında güçlenen bir olgu olarak "kimlik" meselesini işlemesi ve Kuzey - Güney Azerbaycan ilişkilerinde toplumsal hassasiyeti ve bütünlülüğü göstermesi bakımından önemli bir yere sahiptir.

3. Huşeng Caferî'ye Dair:¹⁹

Huşeng Caferî Güney Azerbaycanlı bir şairdir. 1958 yılında Zencan eyaletinin Uryat şehrine bağlı Kalecik köyünde dünyaya gelmiştir. Gençlik yıllarında Zencan'da Yahya Han adlı resim üstadından resim dersleri almıştır. Bu eğitimini akademik seviyede tamamlamak

¹² Ali Erol, **Azerbaycan Edebiyatında Romantizm**, Azerbaycan Kültür Merkezi Yayınları, İzmir 2007 s. 68.

¹³ Yavuz Akpınar, **age**, s. 86.

¹⁴ Ali Erol, **Mikail Müşfik, Azadlıq Dastanı**, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, İzmir 2007 s. 6.

¹⁵ Yavuz Akpınar, **age**, s. 88.

¹⁶ Yalçın Sarıkaya, **age**, s. 197.

¹⁷ Bilgehan Atsız Gökdağ ve M. Rıza heyet, agm., s. 63.

¹⁸ Ali Kafkasyalı, "XIX. Ve XX. Yüzyıl Siyasî Ve Sosyal Olaylarının Güney Azerbaycan Edebiyatına Yansıması" **A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Erzurum 2006, s.204

¹⁹ Huşeng Caferî hakkındaki bu bilgiler, Zencan'da 2011 Ağustos ayında kendisiyle yüz yüze gerçekleştirdiğimiz mülâkatta derlenmiştir.

için Tahran'a gitmiş ve orada başka bir resim ustası olan Rahim Yusuf Nevefi'den ders almıştır. Böylece "nedrek"²⁰ sahibi olmuştur. 2 Aralık 1980'de bir trafik kazası sonucu eşini ve bir oğlunu kaybetmiştir. Yaşadığı bu acı, onun şiirle daha çok ilgilenmesine vesile olmuştur.

1983 yılında Muhammed Hüseyin Şehriyar'ın yanına giderek eşini ve çocuğunu kaybettiği kazayı anlatan "Seferciler" şiirini Şehriyar'a okumuştur. Bu şiirle Şehriyar'ın beğenisini kazanan Huşeng Caferî, bu durumdan şevk alarak şiir çalışmalarını hızlandırmış ve 1990'da "Ağ Atım" adlı ilk kitabını çıkarmıştır. O yıllarda Zencan'da "ışık" adıyla bir şairler grubu oluşturan Huşeng Caferî, Zencan şehrinin şiir dünyasına katkılar yapacak şairlerin yetişmesini sağlamıştır. İkinci şiir kitabı "Güneş"i 2005 yılında yayınlamıştır. 20 Haziran 1990 yılında Tarım bölgesinde meydana gelen deprem için yazdığı şiir İran ulusal medya kuruluşlarınca yayınlanınca ünü ülke çapında yayılmıştır. Huşeng Caferî bu şiiriyle "el şairi"²¹ olarak anılmaya başlamıştır. Bütün ülkede gittikçe ünlenen şair şiirlerinde mensubu olduğu Türk milletinin kanunî haklarını işlemeye başlamıştır.²²

Huşeng Caferî şair olarak sadece şiir üretmekle kalmayıp kendi şiirlerini içe işleyici ses tonunu duyguya yönelik jest ve mimiklerle birleştirerek belîğ bir şekilde seslendirmesiyle de dikkat çeken bir sanatçıdır. Üniversitelerde hem akademi hem de öğrenci çevrelerinde etkisi artan şair, şiir programlarının aranılan isimlerinden olmuştur. Artan teknolojik iletişim imkânları sayesinde sadece içerik olarak değil görsel olarak da etkileyici bir yapısı olan kendi seslendirdiği şiirlerini İran dışına da ulaştırabilmektedir.

İlimli politikalarıyla tanınan İran cumhurbaşkanı Hatemî döneminden sonra şiirlerinden ve katıldığı programlardan dolayı çeşitli soruşturmalar geçirmiş olan Huşeng Caferî, maddi ve manevi cezalar almıştır.

Şairin son yayımlanan şiir kitabı "Kanlı Çiçekler"dir. "Solmaz", "Gelecek Bizimdir" ve "Kırk Gazel" adlı kitapları ise basım aşamasındadır. Huşeng Caferî şiirlerinde İran Türklüğünün sosyal ve siyasî sıkıntılarını, acılarını ve ülkülerini akıcı ve duru bir Türkçeyle işlemektedir. Şiirlerinde köylerden şehirlere göç eden insanların sıkıntılarından hakkını savunamayan halkın sorunlarına; Azerbaycan kültür hayatını oluşturan geleneklerden, türkülerden, destanlardan İran Türklerinin millî kimlik problemlerine kadar değişik konular işlemektedir.²³ Şiirlerinde bütün Türk dünyasına yönelik mesajlara da rastlanmaktadır.

Şiirlerinde ressamlığının etkisi açıkça görülen Huşeng Caferî, evli ve dört çocuk babasıdır. Hâlen Güney Azerbaycan'da şiirle uğraşmaya devam etmektedir.

²⁰ Nedrek: İran'da sanatçılar için sanatının ehli olduklarını gösteren itibar belgesi.

²¹ Halk şairi.

²² İran anayasasında her etnik gruba anadilde eğitim hakkı açıkça tanındığı halde ülkede en çok konuşulan dillerden olan Türkçenin eğitimi yasaktır. Konuyla ilgili bk. B. Atsız Gökdağ-M. Rıza Heyet, agm., s. 63.

²³ Huşeng Caferî'nin şiirinde işlediği konularla ilgili bk. Ali Kafkasyalı, "Huşeng Caferî ve Şiir Dünyası" *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Erzurum 2011, s.123.

4. 1. Şiir Metni:

“Akkışka şiiri şairin “Güneş” adlı şiir kitabında yer almaktadır. Bu şiir, Güney Azerbaycan’da yaşayan Türklerin Azerbaycan Cumhuriyeti’ndeki akrabalarına Karabağ Savaşı’nda yardım edemeyişlerinin sebeplerini içinde buldukları sosyal sorunlarla beraber işleyen bir şiirdir.

“Aqqışqa”²⁴

*Açın aqqışqaları*²⁵
*Havalar tek*²⁶ üregim dolgundur.
Quruyan dağlara yağmaq dileyir
Sel olub zalım evin yıxmağa axmaq dileyir
İldırım tek gece bağrın yara saxmaq dileyir
Güne baxmaq dileyir
Açın aqqışkaları!
Mene yox,
*Qafes-i gamda qanarılere*²⁷ bir rahm éyleyir²⁸
Bir gülün solmasına solmamışam
Qalbimin dolmasına dolmamışam
*Qorxuram tüstü*²⁹ vura gülxananı
Açın aqqışqaları
Bir görüm ülkem âra birleşen eller néce olub?
*Küçelerde yumuruq tuspuru*³⁰ bayraq olan eller néce olub?
Bizim éller néce olub?
Açın aqqışqaları
Bu ne evdir ki işıqlıq yolu yoxdur
*Bilmirem qıblem ha*³¹ yandır
Evimin sağ solu yoxdur
*Birini boğuz tutubdur*³² danışanmır³³

²⁴ Huşeng Caferi, **Güneş**, İntişarat-ı Pınar, Zencan, 1378/2008, s. 13. Şiirin aktarılmasında transliterasyon tekniği kullanılmış olup şiirin kitaptaki düzenine dikkat edilmiştir.

²⁵ aqqışka: küçük pencere

²⁶ tek: gibi

²⁷ qanari: kanarya

²⁸ rahm éylemek: merhamet etmek

²⁹ tüstü: koyu soğuk duman

³⁰ tuspuru: sıkarak

³¹ ha: ne

³² boğuz tutmak: boğazı düğümlemek

Biri bir şirdi³⁴ düşüb dar qafes içre çalışınmır
Ana istekli³⁵ balaylan barışınmır
İki torpax karışınmır
Qol boyunla sarışınmır
Açın aqqışqaları
Éle bil ki qulağa vay sesi geldi
Analar qalmış oğulsuz
"Oğul ey vay!" sesi geldi
Diyesen hay³⁶ sesi geldi
Ya gören qanlı beşik oxşuru³⁷ lay lay³⁸ sesi geldi
Qapı tahta, dalı salgın³⁹
Baca⁴⁰ bağlı sesim argın⁴¹
Ne gédır ses
Ne çıxır hay
Oldu kâl⁴² kelimeler üste emeğim zay
Vay yasaq dilli élim vay
Vay yasaq dilli élim vay"

4. 2. Akkışka'da Muhteva

Şiirde, Güney Azerbaycan edebiyatında sıkça karşılaşılan Kuzey ve Güney Azerbaycan ayrılığı konu edilmektedir. 1825 yılından beri siyasî olarak ayrılan ve aralarına sınır çekilen bu iki bölgenin şairleri bilhassa bu suni ayrılık konusu üzerinde bir çok eser vermişlerdir.

Şiire adını veren "akkışka" kelimesi, Azerbaycan Türkçesinde "küçük pencere" anlamında kullanılır. Pencere kapalı mekânların dış dünyaya açılan gözleridir. Aydınlığı, temiz havayı yani insan yaşamı için hayatî önemi olan iki kavramı temsil eder. Bunun yanında bu kelime tam tersi bir anlam dünyası da yaratmaktadır. Eğer bir pencere varsa bunun zıttı olarak kapalı bir mekân, pencerenin aydınlattığı karanlık duvarlar da var demektir. Şair,

³³ danışınmır: konuşamaz

³⁴ şir: aslan

³⁵ istekli: sevimli

³⁶ hay: nara

³⁷ oxşuru: beşik sallayarak

³⁸ laylay: ninni

³⁹ qolu salgın: kol kilidi kapalı

⁴⁰ baca: küçük pencere

⁴¹ argın: kısık

⁴² kâl: ham

kaderi başkalarının elinde olan bir millet adına konuşmak istediği için mekân olarak şiirine küçük bir penceresi olan hapishaneyi seçmiştir. Şairin mekân olarak bir hapishaneyi hayal ettiği, “pencere” yerine “akkışka” kelimesini kullanmasından rahatça anlaşılabilir. İkinci şahıslara yöneltilen bir emir kipiyle şairin pencereyi açmada yetkisi olmadığı ya da engellendiği ortadadır. Bu da şairin bir mahkûm psikolojisinde olduğunu göstermektedir. Karanlıktan ve havasızlıktan bunalan şair, “Pencereleri açın!” diye bağırmaktadır.

Pencerenin bir diğer özelliği de dış dünyaya açılan bir göz olmasıdır demiştik. Bu açıdan bakıldığında açılan pencereden görülecek olan manzara da şiir için önemlidir. Şiirin devam eden bölümlerinden de açıkça anlaşılacağı üzere pencereden görülen şey, ayrılan bütünün diğer parçası yani Kuzey Azerbaycan’dır. Pencere bu iki kardeşin arasına çekilen duvarda onların birbirlerini görebildiği bir boşluktur. Bu sebeple “Açın pencereleri!” diyen şair, iki kardeşin birbirlerini rahatça görmelerini ve birbirleriyle dertleşmelerini dilemektedir. Burada kendilerine “Açın!” diye seslenenler, Azerbaycan Türklüğünün birleşmesine engel olan güçlerdir.

“*Havalar tek üregim dolgundur*” diyerek Caferî, şiirine “gök” unsuruyla başlamıştır. Türk kültüründe ilahi gücün, yaratanın, kutsallığın ve sonsuzluğun sembolü olan gök bu anlam dünyasıyla Türk edebiyatında yer bulmuş bir unsurdur. İnsanda sonsuzluk hissi uyandıran, bir sınıra sahip olmayan ve her şeyi kuşattığından yeryüzünde yaşayanlar için “kuşatılmaz” bir varlık olarak algılanan gök (şiirdeki şekliyle havalar), şairin özgürlük isteğini anlatmaktadır. Yüreğini havaya benzeten şair o özgürlüğü arzulamaktadır. Şairin anlattığı havanın bir özelliği bulunmaktadır: “Dolgun” olmak. Bilhassa bahar aylarında yağmur bulutları bir yere toplandığında ortalığı önce bunaltıcı bir sıcaklık basar. Bu baskın hava sıcaklık arttıkça daha fazla bunaltır. Fakat bir noktadan sonra buluttan yağmur boşanır ve etraf serinler. İşte tıpkı bu doğa olayı gibi şairin gönlü de ülkedeki bu baskı havasından bunalmıştır. Bir yandan bin yıldan fazla süredir hâkimiyet kurulan topraklarda ana dilini dahi kullanmada karşılaşılan güçlükler diğer yanda aynı millete mensup kardeşlerin iki yüz yıla yakın bir süredir ayrı devletlere tâbi olmaları şairin yüreğini iyice bunaltmıştır. Şair bu sınırdan dolayı boşalmak ister.

Devam eden mısradaki “kuruyan dağlar” tamlaması şiirin özünü oluşturan hasret duygusunu perçinlemek için kullanılmıştır. Dağ yüceliği itibarıyla Türk kültürünün temel varlıklarından biridir. Bu yüceliği ona Tanrı sıfatı verilmesini ya da hiç yoksa kutsal sayılmayı kazandırmıştır. Türkler yarı göçebe kimlikleriyle dağlarla bütünleşmiş bir millettir. Şairin başka bir şiirde dile getirdiği gibi dağlar aynı zamanda millî bir kimliktir.⁴³ Burada da Türk milletini ifade etmek için kültürümüzde önemli bir unsur olan dağ sembolünü kullanmıştır. Ayrılıktan bitap düşmüş kuruyan dağlara yağmak isteyen şair, susuzluk çeken dağ ile suyun kavuşması gibi iki kardeşin de kavuşarak susuzluklarını gidermesini dilemektedir.

Susuzluğun giderilmesinin yanında şair aynı zamanda “sel”e dönüşmeyi de ister: “*Sel olub zalım evin yıxmağa axmaq dileyir*”. Sel sahip olduğu cüsse ve yıkım kudretiyle karşı

⁴³ Huşeng Caferî, **Güneş**, İntişarat-ı Pınar, Zencan, 1378/2008, s. 8. “Savalan” şiiri, Erdebil ve Mişkinşehr arasında bulunan Savalan Dağı’ndan hareketle, Güney Azerbaycan’daki bir başka büyük dağ olan Sehend’le olan kardeşliğini anlatan, bu dağların kişileştirildiği bir şiirdir.

koyulamaz bir gücü temsil etmektedir. Bu sebeple bizim şiirimizde de Akif, düşmana direnen ordumuzu "kükremiş sel"e benzetmiştir. Şair de damlaların birbirine kavuşup birikerek oluşturdukları sel gibi ayrı parçalar halinde yaşayan Türklüğün de birleşerek bir sele dönüşmesini ve iki yüz yıldır onu birbirinden ayrı tutan güçleri yıkıp geçmesini istemektedir. Bu sebeple "zalim" tabirini bu engeller için kullanmıştır.

"Yıldırım" kelimesi de ışıkla ilgili bir kavramdır. *"İldırım tek gece bağrın yara şaxmaq dileyir"* diyen şair bu kelimeyi "gece" ile beraber kullanarak bir zıtlık oluşturmuştur. Bu zıtlığın bir tarafında yıldırım olmak isteyen şair vardır. Bütün gürültüsü ile çakararak geceyi parçalamaya çalışacaktır. Zıtlığın öbür tarafı ise dünyayı karartan gecedir. Şair aynı kültüre ve dile sahip insanları ayıran gücü "gece" kelimesiyle anlatmıştır. Şair bu gücün etkisini kırdıktan sonra mutlu günlere kavuşacak ve yağmurdan sonra açan güneşin ferahlığını hissederken mutlu olacaktır. Devam eden mısradaki "güne bakmak" deyimi ile o mutlu günlere kavuşmayı umut etmektedir. Her şeyi örten ve karartan, ayrılığı simgeleyen "gece" yerini kavuşmayı, açıklığı ve aydınlığı simgeleyen "gündüz"e bırakacaktır.

"Mene yox,

Qafes-i gamda qanarîlere bir rahm éyleyin

Bir gülün solmasına solmamışam

Qalbimin dolmasına dolmamışam

Qorxuram tüstü vura gülxananı"

mısralarında anlatılan "kanaryalar" Azerbaycan'ın ayrılığını dilinden düşürmeyen şairler ve aydınlardır. Burada her ne kadar şair kendisine merhamet istemese de merhamet edilmesini istediği gruba dâhildir. Şair gönlündeki sıkıntının sebebini söylerken üzgünlüğünün sebebini tek tek münferit olaylar değil bütün bir vatan toprağının mukadderatı olduğunu bir gülün solması ile bir gül bahçesinin dona vurmasını kıyaslayarak anlatmaktadır. Burada gül bahçesi Azerbaycan topraklarıdır. Bu gül bahçesinde solan bir gül, bütün gül bahçesinin tarumar olmasının yanında çok ehemmiyet arz etmez. Şairi asıl korkutan vatanın büyük sıkıntılar çekmesidir.

"Ülkem içinde birleşen eller" Azerbaycan coğrafyasında hürriyet aşkı ile uyanan insanların bir araya gelmesini anlatır. Burada Caferî, ülkesinde meydana gelen uyanışın ne mertebeye ulaştığını sorgulamaktadır. Uğrunda zindanlara düşülen birleşme arzusu acaba gelişmekte midir? İnsanlar bir araya gelerek iki yüzyıla yakın çekilen bu sıkıntıyı sonlandırmaya azmetmişler midir?

"Bir görüm ülkem âra birleşen eller néce olub?"

Küçelerde yumuruq tuspuru bayraq olan eller néce olub?"

Bizim éller néce olub?"

mısralarında şair bu soruların cevabına ulaşmak ister. Bu uğurda sokaklara dökülen ve yumruklarını kaldırarak haklarını arayanlar şair tarafından kutsanmaktadır. Onların yumrukları "bayrak" kabul edilmektedir. Bayrak Türk kültüründe uğrunda canın dahi feda edilebileceği mertebede kutsal kabul edilen bir semboldür. Bağımsızlık ve birleşme mücadelesine gönül vermiş ve bu yolda canla başla çalışan insanlar bayraklaştırılarak kutsanmışlardır.

“Işık”, karanlığın zıttı olarak bilinmezleri aydınlatan, insanlara gerçekleri gösteren bir varlık olarak doğruluğun temsilcisidir. Aynı zamanda karanlık içinde ışık, umudu temsil eder. İnsanlara aydınlığa çıkma umudu verir. Caferî, “ışıklı yolu olmayan ev” tamlamasıyla içinde yaşadığı ülkeyi eleştirmektedir:

*“Bu ne evdir ki işıqlıq yolu yoxdur
Bilmirem qıblem ha yandır
Evimin sağ solu yoxdur”*

Şair yaşadığı evin kendisine ışık sunmadığını söylemektedir. Yüzyıllar süren bir umutsuzluğun hâkim olduğu topraklarda ümit kırıntıları teker teker kaybolmuştur. Gittikçe koyulaşan baskı öyle bir hâl almıştır ki yaşanılan yerin sağ neresi, solu neresi fark edilememektedir. Siyasî idare “Güney Azerbaycan” olarak adlandırılan bölgeyi önce Doğu Azerbaycan – Batı Azerbaycan olarak ikiye bölmüş, daha sonra bu eyaletleri de bazı büyük şehirleri baz alarak Erdebil, Zencan, Kazvin, Hemedan, Doğu Azerbaycan ve Batı Azerbaycan olarak küçük eyaletler şeklinde yeniden düzenlemiştir. Bir de bunların dışında kalan başka bir siyasi yapı olarak Kuzey Azerbaycan vardır. Orası da Nahcivan, Karabağ ve Azerbaycan olarak ayrılmışlardır. Caferî, Azerbaycan topraklarındaki bu bölünmelerden şikâyetçidir. “Evimin sağ solu yoktur.” diyerek bu parçalanışı anlatmaktadır. Bu çok başlılık o kadar fazlalaşmıştır ki Müslümanlar için “tek yönde birleşme”yi ifade eden “kıble” kelimesini kullanan şair Azerbaycan Türklerinin ortak bir kıblesi kalmadığını söyleyerek durumu izah eder.

Bu parçalanmış coğrafyada yaşayan Türklerin durumu da iç açıcı değildir:

*“Birini boğuz tutubdur danışanmır
Biri bir şirdi düşüb dar kafes içre çalışanmır
Ana istekli balaylan barışanmır
İki torpax karışanmır
Qol boyunla sarışanmır”*

Bir kısmı bu bozgun yılları sonucunda “boğazı düğümlenmiş” ve konuşamaz duruma gelmiştir. Acı o kadar çok hissedilmektedir ki artık insan takati bunu ifade etmeye yetmez. Kimileri ise bir kafes içine hapsedilmiş aslan gibi hareketsiz bir şekilde yatmaktadır. Aslında şairin burada kullandığı “aslan” ve “kafes” benzetmeleri çok önemli anahtarlardır. Son bin yılı kendi hükümlerinde geçmiş bir coğrafyanın hâkim milleti, tıpkı geniş topraklarında, savanlarda pervasız dolaşan, hürce yaşayan aslanların bir gün daracık bir kafese kapatılıp umutsuzca başkasının vereceği yiyeceğe muhtaç edilişi gibi başka milletler tarafından yenilgiye uğratılmış ve öz yurdunda garip kalmıştır. Bu “kaybediş” dehşetli bir bunalıma yol açmış ve insanları yeteneklerinden mahrum bırakan, benliklerini unutturan bir şoka sokmuştur. Şair bu sıkıntıyla feryat eder: Ana, sevimli yavrusuyla barışamıyor. “Ana” tarih boyunca Azerbaycan’ın merkezini oluşturan Güney Azerbaycan’ı, “bala” ise 1991’de bağımsızlığına kavuşmuş müstakil Azerbaycan Cumhuriyeti’ni temsil etmektedir. Devam eden mısra da şair, Azerbaycan’ın bütünlüğü “kol” ve “boyun” kelimeleri ile vurgulamak istemiş ve aynı bedene ait olan “kol” ve “boyun” aynı milletini iki parçası Kuzey ve Güney Azerbaycan’ı anlatmıştır.

Yine burada kullanılan “sarılmak” kelimesiyle iki Azerbaycan’ın birleşme arzusu dile getirilmiştir. “İki toprak karışamıyor” mısrası ile şiirin temel konusu açıkça söylenmiştir.

Zira aradan iki yüzyıla yakın bir zaman geçmesine rağmen tıpkı felçli bir insanın uzuvlarıymış gibi, aynı bedene ait kol ve boyun birbirine dokunamamaktadır.

Kuzey Azerbaycan'da çekilen sıkıntılar Güney Azerbaycan için de dert kaynağı olmaktadır. Aynı beden parçaları olduğu vurgulanan bu iki toprak, aynı zamanda birbirlerinin dert ortağıdır. Birisinde yaşanan acılar diğeri için de dert kaynağı olmaktadır. 2. Dünya Savaşı yıllarında Tebriz'de başlayan bağımsızlık mücadelesi, akabinde kurulan kısa süreli Pişeverî hükümeti Kuzey Azerbaycan'da da heyecanla karşılanmış ve Azerbaycan edebiyatında oldukça yer tutmuştu.⁴⁴ Aynı şekilde Kuzey Azerbaycan'da meydana gelen gelişmeler Güney Azerbaycan'da da geniş yankı bulmaktadır.

“Éle bil ki qulağa vay sesi geldi

Analar qalmış oğulsuz

“Oğul ey vay!” sesi geldi

Diyesen hay sesi geldi

Ya gören qanlı beşik oxşuru lay lay sesi geldi”

mısralarında şairin Ermenistan'ın Karabağ'ı işgal etmesini ele aldığını görüyoruz. Caferi'nin, oğlu öldürülen ve onun boş beşiğini sallayarak bir yandan feryat edip bir yandan da yaşadığı psikolojik çöküntünün etkisiyle ninni söylemeye çalışan bir anneyi tasvir ettiğini görüyoruz. Karabağ'da yaşanan bu acı olayları böyle bir tabloyla dile getiren şair bu feryatlar karşısında bir şey yapamamanın derin ızdırabını dile getirmektedir. Şiirin merkezini oluşturan kendisi ile ilgili gelişmeler karşısında hareket edememe şikâyeti bu tablo ile perçinlenmiştir. Böylesi acı bir olay karşısında kardeşine yardım edememek şairin bütün dünyasını altüst etmiştir. “Kilitli kapılar” tamlamasıyla iki ülke arasında sınırlandırılan geliş gidişi tasvir etmeye çalışır. Çünkü bu savaş yıllarında İran hükümeti izlediği dinî politikaya rağmen genelde bir İslam ülkesi, özelde Şiî mezhebinden olan Azerbaycan karşısında Ermenistan'a yakın durmuştur. Şair bu kardeşlerinin yaşadığı katliam karşısına yaşadığı çaresizliği de “pencereler kapalı, sesim çıkmaz” mısrasıyla dile getirir.

“*Oldu kâl kelimeler üste emeğim zay*” mısrasındaki “Olgunlaşmamış kelimeler” ifadesi şairini içindeki büyük ızdırabı dile getirememesini ifade etmek için seçtiği bir benzetmedir. Zira kardeşleri için duyduğu acıyı dile getirmesi engellenmektedir. Şair gibi düşünen insanların kardeşleriyle birleşme yolunda sarf ettikleri bütün emekler de ham meyvelerin olgunlaşmadan ağaçtan koparılması gibi yasaklarla, engellemelerle boşa çıkarılmıştır. Tekrar eden “*Vay benim yasaq dilli élim vay*” mısrasıyla şair bu durumu açıkça ifade eder. Güney Azerbaycan, İran'ın Şahlık rejiminde maruz kaldığı yasaklamaları yeni rejimde de yaşamaya devam etmiş ve “yasak dilli” bir ülke olmuştur.

4. 2. Akkişka'da Dil, Üslup ve Şekil Özellikleri:

Şiirde serbest ölçü kullanılmıştır. Bazı mısralar diğerlerinden kısa tutularak ve kısa tutulan mısralarda şiirin içeriğine yönelik mesajlar verilerek güzel bir ahenk ve etkili bir

⁴⁴ Yalçın Sarıkaya, *age*, s. 181.

anlatım yakalanmıştır. Mısralar basamak basamak dizilerek anlam derinliğinde bir zincir oluşturulmuş ve çağrışımlar arka arkaya sıralanmıştır. Şiirde belli bir kafiye yapısı tercih edilmemekle beraber mısraların birbiriyle kafiyeli olmasına dikkat edilmiştir. Ses uyumu şairin hassasiyetle durduğu bir olgudur.

Şiirde verilen mesajları kuvvetlendirmek için sıkça kelime tekrarları yapılmıştır. Bu tekrarlar sayesinde şiirde verilmek istenen duygular daha da pekiştirilmiştir. “Dileyir”, “sesi geldi”, “nece olub” gibi kelimeler/kelime grupları anlatılmak istenen düşüncelere uygun olarak tekrar edilmiştir. “Açın akkışkaları” mısrasının tekrarlanmasıyla şiirdeki özgürlük isteği vurgulanmıştır. Bu mısra aynı zamanda şiire bir sıkıntı ve çaresizlik duygusu da katmıştır. Şiirin sonunda tekrar edilen ünlem edatlarıyla şiirin vermek istediği bu sıkıntı ve çaresizlik duygusu kolaylıkla pekiştirilmiştir.

Huşeng Caferî'nin şiirinde kullandığı dil de çok önemli bir özellik taşımaktadır. Ülkenin resmî dilinin Farsça olmasına rağmen şair açık ve akıcı bir Türkçeyle şiirini yazmış, kelime kadrosunda dahi Farsçaya pek yer vermemiştir. “Şir”, “kafes”, “gül” gibi birkaç kelime hariç Farsça alıntı kelime kullanmayan şair, “kafes-i gam” ve “ülkem âra”dan başka hiçbir yabancı tamlama kullanmamıştır. Bu durum şairin millî hassasiyeti de göz önünde tutulduğunda ana diline gösterdiği hürmetten kaynaklanmıştır denilebilir.

Şiirde bol bol yüklem kullanılması, sıfat ve isimlerde de fiilimsilerin tercih edilip sıkça kullanılması şairin hareket etme isteğini yansıtmaya bakımdan önemlidir. Zira sıkıntılar karşısında bunalan şair bir zindana hapsedilmiştir ve bir yere kıpırdayamamaktadır. İşte bu sıkıntılar içerisine hapsedilmiş mahkûmun hareket etme arzusu fiillerin sık kullanılmasıyla etkili biçimde verilebilmiştir.

Şiirin diliyle ilgili bir diğer mesele de imla sorunudur. Azerbaycan Türkçesinde “gelemmedim, bilemmir”⁴⁵ gibi örneklerde görüldüğü üzere iktidarî fiil olan “u-“ fiilinin olumsuz geniş zaman çekiminde olumsuzluk eki “-mE”nin ilk sesinin tekrar ettiği görülür. Fakat yazımda bu tekrar eden sesin ilkinin “barışanmır” kelimesinde görüldüğü üzere “n” harfi ile yazıldığı görülmüştür. Bu durum Güney Azerbaycan Türkçesinin henüz resmî bir yazı diline kavuşmamasından kaynaklanmış olabilir.

SONUÇ

1828 Türkmençay Anlaşması'yla bir parçası Ruslara bırakılan Azerbaycan topraklarında yaşayan aynı dili ve aynı kültürü paylaşan insanlar bu uzun yıllar boyunca birbirlerine olan ilgilerini kaybetmemişlerdir. Bilakis birbirlerine karşı ilgileri siyasî gelişmelere bağlı olarak giderek artmıştır. Bu da siyasî sınırların kültürel olarak çok fazla belirleyici olmadığını göstermektedir. Bu ilginin neticesi olarak Azerbaycan'ın bütünlüğü ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yaşadığı sorunlar Güney Azerbaycan edebiyatına da konu edilmiş ve kültürel olarak bu ilişkiyi gösteren edebî örnekler ortaya konulmuştur. Akkışka şiirinde açıkça görüldüğü üzere millî konuların işlendiği bu tür edebiyat ürünleri ortaya konulurken mitolojik dönemden itibaren Türk kültürünün temel noktalarını oluşturan gök, dağ, su, ışık gibi unsurlardan faydalanılmıştır. Hermenötik açıdan bakıldığında şiirde kullanılan temel kelimele-

⁴⁵ Gelemmedim, bilemez

rin kültürel ve psikolojik arka planı rahatça anlaşılacaktır. İran'da son yıllarda gittikçe artan kültürel haklar ve kimlik arayışları Güney Azerbaycan şiirinde açıkça dile getirilmeye başlanmıştır. Millî konular hakkında şiirler yazan Huşeng Caferî kullandığı dile de önem vermekte, şiirinde Türkçe olmayan kelime ve tamlamalar kullanmamaya ya da mümkün olan en az seviyede kullanmaya özen göstermektedir. Bu durum da millî konularda hassas olduğunu iddia eden edebiyatçılar için bir ölçü oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKPINAR Yavuz, **Azerî Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994.
- CAFERÎ Huşeng, **Güneş**, İntişarat-e Pınar, Zencan 1387/2008.
- ÇEÇEN Anıl, , "Türkiye'nin B Planı Merkezi Devlet Birliği" **4. Türkiye İran İlişkileri Sempozyumu**, 24 Eylül 2005, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008 s. 11-31.
- EROL Ali, **Azerbaycan Edebiyatında Romantizm**, Azerbaycan Kültür Merkezi Yayınlar, İzmir 2007.
- , **Mikail Müşfik, Azadlıq Dastanı**, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, İzmir 2007.
- GÖKDAĞ Bilgehan Atsız ve Heyet M. RIZA, "İran Türklerinde Kimlik Meselesi", **Bilig**, S. 30.(2004), s. 51-84.
- KAFKASYALI Ali, "XIX. Ve XX. Yüzyıl Siyasî Ve Sosyal Olaylarının Güney Azerbaycan Edebiyatına Yansıması" **A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.25.(2006), s.165. – 208.
- , "Huşeng Caferî ve Şiir Dünyası", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 45.(2011), s.121-136.
- KOLCU Ali İhsan, **Edebiyat Kuramları**, Salkımsöğüt Yayınevi, Ankara 2008.
- MORAN Berna, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- SARIKAYA Yalçın, **Tarihî ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik**, Ötüken Yay., İstanbul, 2008.
- SARAY Mehmet, **Türk İran İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.